

"מדד הביטחון הלאומי": עיקרי הדברים

"מדד הביטחון הלאומי" נבנה במטרה לשקף את דעת הקהל ולבחון את מגמותיה לגבי מגוון סוגיות של ביטחון לאומי. הוא מציג מעקב שיטתי, מעמיק וארוך טווח אחר עמדותיו של הציבור בישראל לגבי סוגיות אלה, ובוחר את המשמעויות וההשלכות האפשריות של דפוסי העמדות על מקבלי ההחלטות בישראל. המחקר הנוכחי בחן את התפיסות של דעת הקהל בנוגע לאיומים ולאתגרים שעומדים בפני מדינת ישראל באופן כללי. נגזרו מכך שני תת-נושאים: הראשון הוא האיומים והאתגרים החיצוניים ("ביטחוניים"), הכוללים את הסכסוך הישראלי-פלסטיני, הגרעין האיראני, הזירה הצפונית ויחסי ישראל-ארצות הברית. השני הוא האיומים והאתגרים הפנימיים ("חברתיים"). בנושא זה נכללו היחס לממסד הביטחוני, לחזית האזרחית, לאזרחי ישראל הערבים ולתקשורת.

ממצאים עיקריים

שער ראשון: האקלים שבתוכו פועלת דעת הקהל הישראלית

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים והנטיית הפוליטיות של הציבור בישראל – המחקר הנוכחי, בדומה למחקרי המכון בעבר, הצביע על שני המאפיינים הבאים שעשויים להסביר הבדלים לגבי עמדות בסוגיות של ביטחון לאומי: המאפיין הראשון הוא רמת הדתיות של המשיב. למאפיין זה הייתה ההשפעה הבולטת ביותר על עמדותיו של המשיב, לעומת ההשפעה המוגבלת יחסית של כל שאר הגורמים הדמוגרפיים שנבדקו (מקום מגורים, מין – גבר/אישה, גיל והשכלה). המאפיין השני, הדומיננטי יותר, היה השיוך הפוליטי של המשיב (בהתאם להגדרה עצמית). אומנם ביחס למחקרי העבר חלה עלייה ניכרת בשיעור המשיבים שהגדירו את עצמם כאנשי ימין, אולם המחקר הצביע על כך שהתחזקות ההזדהות עם הימין אין משמעותה שגם העמדות בתחום המדיני-ביטחוני הן כאלה שנחשבו באופן מסורתי למזוהות יותר עם הימין.

מערכת הערכים הפוליטיים – מהמחקר עלה כי חלק מהערכים הפוליטיים נותרו יציבים לאורך זמן, ואילו באחרים חלה תנודתיות רבה יותר. הערך "מדינה עם רוב יהודי" היה נוכח ובלט מאז ומתמיד, כאשר עם הזמן ובתהליך הדרגתי ועקבי הוא

הפך לחשוב ביותר בעיני הציבור, עד שבעשור האחרון הפך לערך הדומיננטי ביותר, ואילו בערך "מצב של שלום" חלה ירידה מתמדת. לעומת זאת, הערכים "ארץ ישראל השלמה" ו"מדינה דמוקרטית" דורגו בעקביות ובאורח יציב למדי במקום נמוך.

תפיסות עולם – חלק גדול מהציבור הסכים עם היגדים שמבטאים תפיסות עולם – רעיונות מופשטים, דפוסי מחשבה, הלכי רוח ונרטיבים ואשר רובם נטועים בזיכרון הקולקטיבי ובמשקעי העבר של העם היהודי. היגדים אלה משמשים מזה שנים לביסוס טיעונים בדיונים ציבוריים ומחלחלים לשפת הדיבור. בין היתר ניתן לציין את רמת התמיכה הגבוהה בהיגדים שמקדשים את העם היהודי כעם מיוחד במינו ("העם היהודי הוא העם הנבחר"), עם שחי במנטליות של מצור, שאר העולם עוין כלפיו ויש לו כוונות שליליות נגדו ("העולם כולו נגדנו", "עם לבדד ישכון"). נוסף על כך, רוב הציבור הסכים עם התפיסה הדטרמיניסטית "לנצח נחיה על חרבנו". מצד שני, רובו סבר כי "מדינת ישראל היא וילה בג'ונג'ל".

שער שני: תפיסת האיומים והאתגרים

החברה הישראלית נעה בין הקטבים. מצד אחד שוררת בחברה תחושת איום וחשש תמידי מפני טרור ועימותים צבאיים. רוב הציבור היה משוכנע כי בעתיד הקרוב יפרוץ עימות צבאי. מצד שני, באופן עקבי במשך שנים, הלך הרוח הציבורי חיובי ואופטימי לגבי עתידה של המדינה מנקודת מבט של ביטחון לאומי. באשר לדירוג האיומים החיצוניים-ביטחוניים ויכולת ההתמודדות של מדינת ישראל עם האתגרים שעומדים בפניה, מהמחקר עלה כי תפיסת האיומים של הציבור הייתה קשורה לאירועים ולהתפתחויות בשטח. בהתאם לכך, הסכסוך הישראלי-פלסטיני סומן כאיום החמור ביותר על מדינת ישראל בתקופת "גל הטרור" (2015-2016), ואילו בשנים שחלפו מאז, הזירה הצפונית סומנה כאיום החמור ביותר. עם זאת, הן בעיתות שגרה והן בעיתות משבר, החברה הייתה בטוחה ביכולתה להתמודד עם האיומים והאתגרים שעומדים בפניה מבית ומחוץ, ובמיוחד עם האיומים החיצוניים-ביטחוניים – מלחמה בו-זמנית בזירה הצפונית ובעזה ופיגועי טרור קשים ורצופים. מבין כל האתגרים, החשש מבידוד בינלאומי ומצמצום התמיכה של ארצות הברית בישראל היו האתגרים שהטרידו את הציבור במידה הרבה ביותר.

שער שלישי: אתגרים ביטחוניים-חיצוניים

פרק ראשון: הסכסוך הישראלי-פלסטיני

דעת הקהל בנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני יציבה ועקבית למדי לאורך שנים. רוב הציבור היה מעוניין בפתרון הסדרי שמבוסס על הפרדה בין שני העמים. שיעור התמיכה בפתרון "שתי מדינות לשני עמים" גבוה יחסית ויציב לאורך השנים. בשנים

האחרונות חלה אומנם ירידה בתמיכה, אולם גם בתקופה זו היה שיעור התמיכה גבוה ויציב. גם משאלות מורכבות יותר שהתמקדו בפתרונות לסכסוך עלה כי רוב הציבור תמך בהסדר, בין שמדובר בחתירה להסדר קבע ובין שמדובר בהסדרי מעבר (ביניים) להפרדות מהפלסטינים. באשר לאפשרות של סיפוח חד-צדדי של שטחים ביהודה ושומרון, מהמחקר עלה כי כאשר הוצגו לציבור שתי חלופות – התנגדות לסיפוח או תמיכה בסיפוח – כמחצית התנגדו לסיפוח מסוג זה, ובקרב המחצית השנייה הרוב היו בעד סיפוח, אך של גושי ההתיישבות בלבד. עם זאת, כאשר הסיפוח הוצג כחלופה מבין מספר חלופות שהוצעו לפתרון הסכסוך, התמיכה בסיפוח ירדה במידה משמעותית והייתה הנמוכה מבין כלל החלופות.

באשר לעמדות הציבור ביחס לשטחי יהודה ושומרון, מהמחקר עלה כי נמצאה הסכמה בין המגזרים באשר להחזרת חלק מהשטחים, והתנגדות להחזרת שטחים אחרים. באופן עקבי קיימת התנגדות רחבה להחזרת גוש עציון, מערב השומרון ובקעת הירדן, כמו גם הסכמה רחבה להחזרת השטחים בעומק הגדה המערבית שאינם חלק מגושי ההתיישבות.

ככלל, רוב הציבור הביע התנגדות להמשך המצב הקיים ביחס לסכסוך וסבר כי המשך המצב הקיים ללא הסדר מדיני פועל לרעת ישראל. מנגד, רוב הציבור היה פסימי ביחס לסיכוי להגיע להסכם שלום עם הפלסטינים בעתיד הקרוב, וחלק גדול ממנו אף סבר שהלכה למעשה, הסטטוס קוו יישאר בעינו.

פרק שני: הזירה הצפונית

בשנים 2014-2016 רוב הציבור אומנם לא ראה בזירה הצפונית איום חמור, אולם מ-2017 הוא החל לראות בזירה זו את האיום החמור על מדינת ישראל. כך לדוגמה, רוב הציבור סבר כי נוכחות איראנית וגורמים הקשורים לאיראן בסוריה היא איום חמור עד חמור מאוד למדינת ישראל. בהתאמה, רוב הציבור תמך בפעילות יזומה של צה"ל למניעת התעצמות חזבאללה או למניעת התבססות איראן בסוריה, גם במחיר של כניסה למלחמה.

פרק שלישי: איום הגרעין האיראני

בשנים שלאחר ההסכם בין איראן למעצמות (2015), רוב הציבור המשיך להאמין שאיראן תמשיך לייצר נשק גרעיני בעתיד. רובו סבר כי על ישראל לשמור על הנשק הגרעיני שלה, גם במחיר של נשק גרעיני בידי איראן. לאחר פרישת ארצות הברית מהסכם הגרעין עם איראן בשנת 2018, רוב הציבור סבר כי הפרישה היא החלטה טובה לישראל. ממענה לשאלה מה על ישראל לעשות אם איראן תחדש את פעילותה הגרעינית, ניתן ללמוד כי בדומה לעמדתו הפרואקטיבית של הציבור ביחס לזירה הצפונית, גם

במקרה זה רוב הציבור תמך במתקפה צבאית על מתקני הגרעין של איראן. התמיכה בפעולה מסוג זה הייתה מותנית בתיאום עם ארצות הברית.

פרק רביעי: יחסי ישראל ארצות הברית

הציבור ייחס באופן קבוע חשיבות רבה למערכת היחסים של ישראל עם ארצות הברית. רובו סבר כי ארצות הברית מחויבת לצורכי הביטחון של ישראל, ואף הביע דאגה באשר ליכולתה של ישראל להתמודד עם ירידה בתמיכה בה. בזמן ממשל טראמפ הציבור ראה באור חיובי במיוחד את מערכת יחסים זו, ורובו סבר שהיא חיזקה את מעמדה הבינלאומי של ישראל ואת ההרתעה האסטרטגית שלה. רק מיעוט סבר כי היחסים העמיקו את המחלוקות בין ישראל לבין המפלגה הדמוקרטית ויהדות ארצות הברית, או גרמו למתח בין ישראל למדינות המתנגדות למהלכי טראמפ במערכת הבינלאומית.

שער רביעי: איומים ואתגרים פנימיים-חברתיים

פרק ראשון: היחס לממסד הביטחוני

רמת האמון של הציבור במערכת הביטחון הייתה גבוהה. מבין ארבעת הארגונים – צה"ל, שב"כ, המוסד והמשטרה, צה"ל הוא הארגון שזכה לרמת האמון הגבוהה מכולם. רוב הציבור סמך על צה"ל בהיבטים הצבאיים-מקצועיים הנוגעים להפעלתו, ובייחוד הייתה קיימת הערכה גבוהה של הציבור באשר ליכולת ההתמודדות של הצבא עם עימותים צבאיים בעתיד. לעומת זאת, בכל הקשור להיבטים נורמטיביים-רעיוניים הקשורים לפעולת צה"ל עלתה תמונה מורכבת יותר. רוב הציבור היה מעוניין בהמשך מודל גיוס החובה לצה"ל כפי שהוא כיום, היה משוכנע כי צה"ל הוא "צבא העם" וסבר כי המחלוקות האידאולוגיות בחברה הישראלית משפיעות לרעה על תפקוד צה"ל, אולם הוא היה חלוק בעמדותיו באשר למערכת הערכים המנחה את הפיקוד הצבאי הבכיר של צה"ל כיום – בהשוואה למערכת הערכים המקובלת על רוב הציבור, למערכת היחסים הרצויה בין הדרג הצבאי לדרג המדיני, לסוגיית השירות המשותף לגברים ולנשים בצה"ל ולהוראות הפתיחה באש של צה"ל.

פרק שני: מוכנות החזית האזרחית

רוב הציבור סבר כי החזית האזרחית מוכנה לאפשרות של עימות צבאי, וכי הממשלה והצבא עשו מספיק או באופן חלקי כדי להגן על תושבי המדינה. הרוב סברו שהרשות המקומית פועלת רק בצורה חלקית להכנת היישוב לעימות צבאי. זאת ועוד, רוב הציבור אינו מכין את עצמו לאפשרות של עימות צבאי.

פרק שלישי: היחס לאזרחי ישראל הערבים

המתח בין היהודים לערבים בישראל היה זה שהדאיג במיוחד את הציבור בהשוואה למתחים האחרים. הרוב היהודי אמביוולנטי, ועם זאת די עקבי ביחסו למיעוט הערבי בישראל. ברמה התפיסתית, חלק גדול מהציבור ראה את אזרחי ישראל הערבים כמי שיש לכבדם אך גם לחשווד בהם. עם זאת, ברמה המעשית, חלק גדול מהציבור סבר כי הממשלה צריכה להשקיע באזרחי ישראל הערבים בדרך זו או אחרת.

פרק רביעי: תפיסת תפקיד התקשורת

רוב הציבור העיד כי הטלוויזיה היא אמצעי התקשורת שהשפיע על השקפת עולמו המדינית-הביטחונית יותר מכל אמצעי התקשורת האחרים. עם זאת ניכר כי השפעתה של הטלוויזיה הלכה ופחתה משנה לשנה לטובת הרשתות החברתיות והעיתונות המקוונת. נוסף על כך, מהמחקר עולה כי באופן עקבי שררה מחלוקת בקרב הציבור באשר לתפקידה של התקשורת. כמחצית ממנו סברו כי הסיקור תקשורתי בכלל, ובפרט בכל הנוגע לאירועי טרור, פגע בחוסן הלאומי וביכולת העמידה של הציבור, וכי התקשורת הישראלית אינה פטריוטית. לעומת מחלוקת זו נמצאה רמת הסכמה גבוהה יחסית באשר לאמינות הסיקור התקשורתי של המצב המדיני-ביטחוני בישראל.

מתוצאות המחקר הנוכחי וכפי שנקבע במחקרי המכון בעבר, עולה כי דעת הקהל בישראל בנושא ביטחון לאומי התאפיינה ברמה גבוהה של יציבות, עקביות והיגיון פנימי לאורך זמן. היא אומנם מורכבת, לעיתים בעלת סתירות מסוימות, ועם זאת הדמות העולה מהמחקר היא של חברה רציונלית, שקובעת את דעתה בצורה עניינית ומעוגנת במציאות. אולם יציבות אין פירושה קיפאון. דעת הקהל בישראל אינה סטטית, היא נעה כל העת. בין הגורמים הדומיננטיים שהשפיעו על התנודתיות בדעת הקהל ניתן לציין הן את השינוי שחל בעמדות הממסד הפוליטי-ביטחוני, שינוי שהביא לאימוץ תפיסה דומה בקרב הציבור, והן את השפעתם של אירועים ביטחוניים שתרמו לשינוי או לחיזוק עמדות הציבור במגוון סוגיות ביטחוניות, בטווח המיידי וגם בטווח הארוך. המחקר מצביע על כך שבכוחה של דעת הקהל בישראל להשפיע על קביעת המדיניות, גם אם לא באופן ישיר, בכך שהיא קובעת הלך רוח ומגדירה גבולות כלליים שמקבלי ההחלטות פועלים בתוכם. חשיבותו של מחקר זה בכך שהוא מסמן את גבולות הגזרה ומשרטט אותה בסוגיות מגוונות בתחום הביטחון הלאומי.